

Årsrapport – Etikk i helsetjenesten 2021

Sammendrag

Senter for medisinsk etikk (SME) ønsker å styrke etikk-kompetansen i helsetjenestene gjennom forskning, undervisning og veiledning for slik å bidra til at pasienter og pårørende blir godt ivaretatt. Dette arbeidet er organisert gjennom prosjektet Etikk i helsetjenesten (EIH), som er finansiert av Helsedirektoratet. 2021 har vært et innholdsrikt år:

- 25 år med klinisk etikk-komiteer (KEK) i spesialisthelsetjenesten er blitt markert.
- Brukeres erfaringer i møte med helsetjenesten og etiske aspekter ved medienes inntog i helsevesenet ble løftet frem på høstseminaret for KEK-medlemmer.
- EIH har bidratt i høringer og gitt innspill til myndighetene om veiledere/retningslinjer for helsehjelp under pandemien.
- Kommuner som ønsker å starte opp klinisk etikk-komite/etikkråd, har fått bistand.
- Brukere og ansatte fra spesialist- og kommunehelsetjenesten som har tatt kontakt, har fått råd og veiledning i krevende etiske dilemmaer.
- To nye forskningsprosjekter i kommunal helse- og omsorgstjeneste er igangsatt. De tar for seg etiske utfordringer hos henholdsvis
  - kommuneoverleger under pandemien
  - ansatte i boliger for personer med psykisk utviklingshemming
- En rekke vitenskapelige artikler er publisert, blant annet
  - to artikler fra prosjektet om å etablere KEK i kommunehelsetjenesten
  - to artikler om befolkningens holdninger til henholdsvis helselovgivningen og forhåndssamtaler
- Nettsidene til EIH er revidert og blitt mer brukervennlige – i tillegg er en egen side om SME-modellen publisert.
- Kurs i «hvordan skrive drøftingsnotater fra etikkdrøfting» for både kommune- og spesialisthelsetjenesten ble arrangert.
- Alle årlige kurs og seminarer er blitt gjennomført – enten digitalt, fysisk eller som en hybrid løsning.
- E-læringskurset i etikkrefleksjon er godt mottatt ute i helsetjenesten, og er blitt tilgjengelig i Helse Vests læringsportal.
- EIH har gitt bistand til Pasientombudet og ung.no og er representert i styret til Norsk pasientforening.
- I KEK er svært mange krevende saker om pasienter/brukere med alvorlig spiseforstyrrelse blitt drøftet.
- EIH har bidratt til å utvikle etikkdelen i utdanningen av leger i spesialisering (LIS).
- EIH samarbeider tverrfaglig på tvers av nivåer og profesjoner – også internasjonalt.

Innhold

Innledning.....	3
1. Ansatte	3
2. Kurs og seminarer.....	3
3. Samarbeid og nettverk	5
4. Forskning og fagutvikling.....	6
5. Klinisk etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten.....	8
6. Etikkråd / klinisk etikk-komiteer i kommunene	13
7. Publisering	14
8. Kurs/aktiviteter/deltakelse på fagseminar/konferanse og møter eksternt	18
9. Verv, andre oppgaver og øvrig aktivitet.....	21
10. Vedlegg	22
Vedlegg 1. Nasjonal nettverksdag for etikkveiledere.....	22
Vedlegg 2. Erfaringsseminar for etikkråd og kliniske etikk-komiteer i kommunene	23
Vedlegg 3. Kurs i skriving av drøftingsnotater.....	24
Vedlegg 4. Innføringskurs: Praktisk etikk i helsetjenesten.....	25
Vedlegg 5. Nasjonalt høstseminar for klinisk etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten	27
Vedlegg 6. Teorier og metoder i helseetikken	29
Vedlegg 7. Etske utfordringer i møte med pasienter og pårørende	32
Vedlegg 8. Veiledning av etikkrefleksjon i helsetjenesten	35

Innledning

I 2021 kunne KEKene i spesialisthelsetjenesten markere 25-årsjubileum. At dette arbeidet er veletablert gjenspeiles i at komiteene i år også ble lovfestet. Det er en viktig milepæl.

Med vår rolle som ansvarlig for fagutvikling og koordinering ser vi på SME hvor viktig etikkarbeidet kan være, men også hvor avhengig det er av tilstrekkelige rammer. Tilbakemeldingen fra KEKene til oss er at vi må hjelpe dem å synliggjøre verdien av arbeidet for sentrale helsemyndigheter og for ledelsen i RHF'er og HF'er. Som årsrapportene viser, har mange KEKer fått mange og svært krevende saker. Gode rammebetingelser er viktig for at dette arbeidets kvalitet. Særlig viktig er tilstrekkelig tid/frikjøp for leder og sekretær, som har nøkkelroller i komiteen. Det er også avgjørende at HF-ledere oppmuntrer arbeidet og gir aksept for at komitemedlemmene bruker tid i komiteen.

KEKene/etikkrådene i kommunal helse- og omsorgstjeneste gjør også et viktig arbeid. Her er det derimot opp til hver enkelt kommune om de ønsker å prioritere denne typen etikkarbeid. Evalueringsforskning viser stadig mer tydelig, og i stadig flere tjenester, hvor viktig KEKene/etikkrådernes innsats er for god håndtering av etiske utfordringer. Da styrkes, mener vi, også berettigelsen for et pålegg eller klar forventning fra sentrale helsemyndigheter om at også kommunene bør sette etikk i system gjennom KEK/etikkråd.

1. Ansatte

Morten Magelssen	Førsteamanuensis, prosjektleder	Fast ansatt, deltid
Reidar Pedersen	Professor, senterleder	Fast ansatt, deltid
Reidun Førde	Professor emerita	Emeritavtale, deltid
Bert Molewijk	Forsker med professorkompetanse	Fast ansatt, deltid
Anne Kari Tolo Heggstad	Forsker	Fast ansatt, deltid
Trygve Johannes Lereim Sævareid	Forsker	Midlertidig, deltid
Berit Hofset Larsen	Forsker, ph.d.-kandidat	Fast ansatt, deltid
Heidi Karlsen	Forsker, ph.d.-kandidat	Midlertidig, fulltid
Jørgen Dahlberg	Forsker, ph.d.-kandidat	Midlertidig, deltid
Jacob Jorem	Forsker, ph.d.-kandidat	Midlertidig, deltid
Carl Tollef Solberg	Forsker	Fast ansatt, fulltid
Linn Brøderud	Forsker	Midlertidig, fulltid
Lillian Lillemoen	Forsker emerita	Pensjonistavtale, deltid
Elisabeth Gjerberg	Forsker emerita	Pensjonistavtale, deltid
Helene Nortvedt	Førstekonsulent	Fast ansatt, deltid
Anders Tvedt	Rådgiver	Fast ansatt, deltid

2. Kurs og seminarer

Nasjonal nettverksdag for etikkveiledere, 1. juni

Formålet med nettverksdagen er å utveksle erfaringer med etikkrefleksjon fra forskjellige deler av helsetjenesten, og presentere ny kunnskap om etikkrefleksjon, blant annet om bruk av metoder og veilederrollen. Nettverksdagen ble avholdt digitalt med 78 påmeldte fra både spesialist- og kommunehelsetjenesten. Etikk og ledelse var i år et hovedtema. Det ble også holdt innlegg om

pasienter og pårørendes deltagelse i etikkrefleksjonsgrupper, samt hvordan se arbeid i etikkrefleksjonsgrupper og klinisk etikk-komiteer i sammenheng. Program: se [vedlegg 1](#).

Erfaringsseminar for etikkråd og klinisk etikk-komiteer i kommunene, 25. mars

Dette seminaret er beregnet på medlemmer av kommunale etikkråd og etikk-komiteer, og er ment å være et møtepunkt mellom rådene/komiteene. Erfaringsutveksling står sentralt, i tillegg til faglig påfyll. Viktige temaer i 2021 var også etiske utfordringer knyttet til pandemien, og erfaringer fra forskningsprosjektet Etikk på tvers, om etablering av etikk-komiteer i kommunal tjeneste. I 2021 måtte Erfaringsseminaret holdes digitalt. Det var 40 deltakere, og deltakelsen var gratis. Som tidligere ble dette en innholdsrik dag med aktive deltakere og mye erfaringsdeling. Kommunene som var representert var Løten, Ringsaker og Stange (interkommunalt etikkråd), Bærum, Modum, Fredrikstad, Asker, Hamar, Haugesund, Arendal, Kongsberg, Gjøvik og Oslo. Evalueringen av kurset viste at deltakerne satte spesielt stor pris på erfaringsutvekslingen, i tillegg til å få ny kunnskap. Program: se [vedlegg 2](#)

Kurs i skriving av drøftingsnotater, 30. april & 7. mai

Å skrive gode drøftingsnotat etter en etikkdrøfting, er en viktig oppgave for ledere og sekretærer i klinisk etikk-komite / etikkråd. SME arrangerte derfor et eget kurs om dette temaet for denne målgruppen. Formålet med referatkurset var å bidra til at rutinene for referatskriving forbedres. Kurset besto av to samlinger med én ukes mellomrom. Mellom samlingene kunne deltakerne skrive et drøftingsnotat basert på case-drøftingen fra første samling. Det digitale formatet egnet seg særlig godt for denne typen kurs. Det var 48 påmeldte. I tilknytning til dette kurset ble det av Morten Magelssen og Berit Hofset Larsen også laget en [undervisningsfilm](#) om hvordan gjøre en etikkrefleksjon med hjelp av SME-modellen. Program: [se vedlegg 3](#).

Innføringskurs: Praktisk etikk i helsetjenesten, 18.-19. oktober

Innføringskurset holdes hvert år og er et to-dagers kurs med fokus på klinisk og praktisk etikk. Deltakerne får en innføring i etiske prinsipper, juss og bruk av refleksjonsmodell. I tillegg lærer de litt om arbeidet til klinisk etikk-komiteer og etikkrefleksjonsgrupper. Eksempler på temaer som behandles på kurset, er *Hvordan jobbe med etikk i praksis?*, *Begrensning av livsforlengende behandling*, og *Samtykkekompetanse og tvang*. I 2021 ble Innføringskurset arrangert på Scandic Oslo Airport Gardermoen. Det var positivt å igjen kunne holde kurset fysisk, etter en digital variant i 2020 fordi kurset utgjør en viktig møteplass for etikk-interesserte fra hele landet. Kurset hadde 62 deltakere, og var godt evaluert. Deltakerne trekker fram dyktige og engasjerte forelesere, faglig relevans og nærhet til praksis som noe positivt. Ellers satte de pris på gruppearbeid og case-drøftinger, og de beskriver problemstillingene som ble tatt opp som aktuelle. Kurset ble i det hele tatt beskrevet som nyttig, godt strukturert og motiverende. Deltakerne setter pris på det interaktive, og balansen mellom forelesning og gruppearbeid. Program: se [vedlegg 4](#).

Høstseminar for klinisk etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten, 22.-23. november

Høstseminaret ble avholdt på Soria Moria hotell med mulighet for digital tilstedeværelse. 105 deltagere var fysisk til stede, samt 15 på Zoom. Høstseminaret markerte 25 år med KEK-arbeid, med innlegg av Reidun Førde og Stener Kvinnsland. Andre temaer var blant annet funksjonshemmedes møte med helsetjenesten, medias inntog i sykehus og terapirom, og vaksinerings uten samtykke. En workshop om kvalitet i KEK-arbeidet fikk meget god tilbakemelding. Det var også satt av tid for komiteene til å presentere arbeid eller saker de har drøftet. En komite la frem en presentasjon av sitt

arbeid med kompetanseheving i etikk for LIS-leger. I forkant av Høstseminaret foretok SME en kartlegging som viste at nær tre av fem komiteer er blitt bedt om å bidra/bidrar i etikkundervisning for LIS 1, mens over fire av fem er blitt bedt om å bidra/bidrar i etikkundervisning for LIS 2-3. Program: se [vedlegg 5](#).

Masteremner/Etter- og videreutdanningskurs (EVU)

Dette ble gjennomført i digital og hybrid versjon, og hadde deltagere fra ansatte ute i helsetjenesten – fra ulike nivåer og med variert profesjonsbakgrunn. SME har tre femdagerskurs av denne typen:

- SME4110 – «Teorier og metoder i helseetikken» - har fokus på etiske teorier og prinsipper og deres relevans i helsetjenesten, samt etisk argumentasjon. Dette kurset ble revidert i år, og gikk for første gang under sitt nåværende navn. Program: se [vedlegg 6](#).
- SME4210 – «Ethiske utfordringer i møte med pasienter og pårørende» - har fokus på klinisk etikk, det vil si etiske utfordringer som oppstår i helsepersonells møte med pasienter og pårørende i hverdagen i helsetjenesten. Kurset har en praktisk orientering, og tar blant annet for seg metoder for å styrke pasient-, bruker- og pårørendemedvirkning, særlig gjennom forhåndssamtaler. Program: se [vedlegg 7](#).
- SME4310 – «Veiledning av etikkrefleksjon i helsetjenesten» - har fokus på etikk og etikkrefleksjon, med særlig vekt på veiledning av etikkrefleksjon og med en klar praktisk orientering. Program: se [vedlegg 8](#).

3. Samarbeid og nettverk

- KS og SME ivaretar sitt samarbeid gjennom faste årlige møter samt møtepunkter for samarbeid om konkrete prosjekter. KS hadde også en egen presentasjon på nettverksdagen for etikkveiledere.
- Nasjonalt nettverk for klinisk etikk-komiteer: E-postforumet for ledere og sekretærer i etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten som ble opprettet under pandemien, har fungert som en arena for erfaringsutveksling og rådføring, særlig knyttet til covid-19-relaterte saker. Aktiviteten har i perioder vært høy, og enkelte saker har mottatt mye respons. Flere melder tilbake at det har vært svært nyttig å motta tilbakemeldinger fra andre komiteer. Et tilsvarende forum finnes også for kommunehelsetjenesten. I januar 2021 sendte SME ut en kort spørreundersøkelse til ledere og sekretærer, med det formål å forbedre vårt arbeid overfor KEK-ene. Nettverksbygging for etikkkomiteene i helseforetakene og kommunene er en viktig del av SMEs arbeid med å styrke det praktiske etikkarbeidet i helsetjenesten. Sentralt her står også de årlige seminarne for henholdsvis medlemmer av klinisk etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten i november og medlemmer av etikkråd i kommunene om våren (se kapittel 2).
- Nasjonalt nettverk for forhåndssamtaler: SME har en koordinerende funksjon for FoU-nettverket for forhåndssamtaler. Den årlige samlingen fant sted 28. januar på zoom med ca. 30 deltakere og ble ledet av SME v/Trygve Johannes Lereim Sævareid. På formiddagen ble det presentasjon av FoU- og forskningsprosjekter, blant annet presenterte Reidar Pedersen det nye NFR-finansierte prosjektet "Implementing Advance Care Planning – A Cluster Randomised Controlled Study". Etter lunsj ble det diskusjon om å få en felles definisjon av forhåndssamtaler, og utvikling av faglige råd for forhåndssamtaler.
- Verdighetscenteret: Lillian Lillemoen har vært EIH sin representant i et samarbeid med Verdighetscenteret. Dette skjedde i perioden vår og høst 2021. Tematikken var etiske og

juridiske problemstillinger i tilknytning til frivilliges bidrag i eldreomsorgen, og resulterte i et nasjonalt webinar 30. september 2021, med tittelen "Ethiske og juridiske perspektiver på samhandling med frivillige innen eldreomsorg". Deltakere var ledere og frivillighetskoordinatorer, med mer enn 100 påmeldte. I tilknytning til webinarer ble det utarbeidet et faghefte som ble distribuert til deltakerne. Det ble gjort opptak av webinarer.

- Den norske legeforening: SME samarbeider videre med Legeforeningen om en omfattende revisjon av et nettkurs i klinisk etikk som skal dekke felles kompetansemål for spesialisering i allmenntjenestemedisin, samfunnsmedisin og arbeidsmedisin (alle spesialiseringene som helseforetakene ikke har ansvaret for, men som også vil være høyst relevant for de øvrige spesialitetene). Reidun Førde og Reidar Pedersen er redaktører og forfattere. Kurset forventes ferdig i 2022.
- ComHub: Et nasjonalt tverrfaglig forskningsnettverk innen klinisk kommunikasjon med jevnlig møter og samarbeid om aktuelle forskningsprosjekter/-søknader. Berit Hofset Larsen er involvert i dette.
- Sosiale medier: Facebook-siden til Etikk i helsetjenesten har nå 2573 følgere. SME opprettet i 2021 en Twitter-konto der artikler innenfor klinisk etikk har blitt delt.
- Internasjonalt samarbeid:
  - Bert Molewijk er leder og koordinator for European Clinical Ethics Network (ECEN), der Reidar Pedersen og Morten Magelssen også er medlemmer.
  - Bert Molewijk er styremedlem i European Association for Centres of Medical Ethics (EACME).
  - Reidun Førde presenterte arbeidet med klinisk etikk-komiteer på internasjonalt arrangement i regi av EACME.
  - Reidun Førde holdt hovedinnlegget på digital konferanse om nordiske perspektiver på etiske aspekter ved pandemien i regi av Nordic Committee of Bioethics. Tittel: [A bioethical approach to priority settings of vaccines. Case Norway.](#)
  - Reidun Førde holdt foredrag om prioritering av Spinraza i klinikken på et internasjonalt digitalt seminar for barnenevrologer i regi av Biogen.

4. Forskning og fagutvikling

Forskning og fagutvikling finansiert innenfor bevilgningen fra Helsedirektoratet

Kommuneoverlegestudien. Dette er en intervjustudie hvor formålet er å kartlegge hvilke etiske utfordringer kommuneoverleger har opplevd under covid-19-pandemien, samt hvordan de har håndtert de etiske utfordringene de har stått i. 15 kommuneoverleger er blitt individuelt intervjuet, datamaterialet er blitt analysert og artikkelen nærmer seg innsending til tidsskrift.

Etikk på tvers – etablering av etikkomiteer i kommunal tjeneste: I forskningsprosjektet Etikk på tvers har forskere fulgt fire kommuner gjennom tre år med etikkomiteearbeid. Målet med forskningsprosjektet er å implementere, beskrive og evaluere en ny struktur for etikkarbeid i kommunal helse- og omsorgstjeneste. Året 2021 har vært preget av systematisk arbeid med analyse av et omfattende datamateriale. Forskergruppen har publisert flere artikler fra prosjektet i 2021, og de fullfører dette arbeidet i 2022.

Pandemien har satt sitt preg på deltakerkomiteenes arbeid, og skapt noen utfordringer. Forskergruppen ser at sentrale ressurspersoner i etikkarbeidet også er ressurspersoner innenfor andre områder. Pandemien har ført til at flere har fått omdisponert sine arbeidsoppgaver, og etikkomitéarbeid har blitt satt på vent. I perioder med restriksjoner for møtevirksomhet erfarer deltakerkomiteene at det kan være utfordrende å gjennomføre etikkdrøftinger digitalt. Likeledes å gjennomføre etikkseminar. Noen valgte å utsette planlagte etikkseminar for ansatte i 2020, og planla gjennomføring i 2021, men også 2021 ble preget av pandemi og restriksjoner. En større avslutningskonferanse for prosjektet vil bli avholdt i 2022.

Etikkrefleksjonsgrupper i botilbud for personer med utviklingshemming: Prosjektet startet opp høsten 2021. Hensikten med forskningsprosjektet er å få kunnskap om hvilke etiske utfordringer ansatte i boliger for personer med utviklingshemming opplever. Videre vil vi undersøke hvilken betydning etikkrefleksjon kan ha for samarbeidet mellom ansatte og pårørende i boliger for personer med utviklingshemming. Tanken er at kunnskap om bedre samarbeid også kan bidra til å bedre kvaliteten i omsorgen og tjenestene.

Spinraza og rettferdig prioritering i praksis. Nye, presise, effektive og spesielt kostbare medikamenter gir utfordringer for rettferdig prioritering, både på overordnet nivå og på klinisk nivå. Dette siste – og særlig da de utfordringene leger og annet helsepersonell står overfor når de må si «ja» eller «nei» til behandling for enkeltpasienter – har vært tema for et forskningsprosjekt der vi har studert hvordan prioritering foregår på klinisk nivå, med Spinraza for spinal muskelatrofi som case. Intervjuer med den nasjonale faggruppen for spinal muskelatrofi viste at ingen pasienter i målgruppen har fått «nei» til å starte opp behandling, og ingen pasienter har blitt tatt av medikamentet etter oppstart. Funnene ble publisert [BMC Medical Ethics](#) i 2021.

Spørreundersøkelse om holdninger til etiske spørsmål i helsetjenesten. Gjennom en større spørreundersøkelse om etiske spørsmål i helsetjenesten har vi kartlagt befolkningens syn på en rekke viktige spørsmål. En artikkel om [holdninger til sentrale spørsmål ved helselovgivningen](#) og en artikkel om [holdninger til forhåndssamtaler](#) ble begge publisert i 2021.

Revisjon av nettsidene: Nettsidene til [Etikk i helsetjenesten](#) har gjennomgått en betydelig revisjon i 2021. Å nå ut med oppdaterte og brukervennlige nettsider, er en viktig og effektiv måte for å bidra til at vi oppfyller vårt mandat om å styrke etikk-kompetansen blant helsepersonell. Prosessen med nettsidene er også en følge av tilbakemeldinger vi fikk fra KEK-ene i spørreskjemaet vi sendte ut på foråret. En ny nettside om [SME-modellen](#) er publisert.

Forskning og fagutvikling finansiert av andre midler

SME har flere andre eksternfinansierte prosjekter nært knyttet til EIH-prosjektet. Disse prosjektene springer i stor grad ut av arbeidet vi her rapporterer på. De dreier seg dels om problemområder som er identifisert og kartlagt gjennom EIH og KEKene. Prosjektene forsøker å utforske og finne løsninger på disse problemene. Implementering, evaluering og brukermedvirkning står sentralt her. Det er overlapp i tematikk i hvem som jobber med disse prosjektene via frikjøp. Også derfor er det naturlig å nevne noen av disse prosjektene også i denne rapporten.

Implementering av forhåndssamtaler – en randomisert studie. Forhåndssamtaler er en måte å etterkomme det etiske og juridiske imperativet om å involvere både pasienten og pårørende i

planleggingen av behandling og omsorg. I 2020 mottok SME midler fra Norges forskningsråd (NFR) til et prosjekt om implementering av forhåndssamtaler. Prosjektet er både et implementerings- og intervensjonsprosjekt, og skal bidra med forskning på hvilken effekt implementering av forhåndssamtaler kan gi på relevante utfallsmål i helsetjenesten. Fokus i 2021 har vært å utvikle relevante og gode spørreskjemaer, utvikle intervensjonspakke, rekruttering av enheter, og søknad til REK.

Oppdragsprosjekt om forhåndssamtaler. I statsbudsjettet for 2020 ble det satt av 3 millioner kroner til å utarbeide, spre og opprettholde kunnskap om forhåndssamtaler i kommunehelsetjenesten. SME ble tildelt dette oppdraget fra Helsedirektoratet. SME har ledet arbeidet med å utvikle faglige råd for forhåndssamtaler. I 2021 ble det avholdt to referansegruppemøter. Basert på innspill fra referansegruppe, FoU-nettverket for forhåndssamtaler og ansatte ved SME, ble de faglige rådene sendt på høring til et bredt sammensatt høringsutvalg. SME mottok over 30 innspill. Det ble gjort avtale med Newslab om å filme noen korte forelesninger og filme promoteringsvideoer til lanseringsseminar for de faglige rådene.

Bedre Pårørendesamarbeid (BPS). BPS er et stort prosjekt ledet av Reidar Pedersen, og finansiert av Norges forskningsråd (2017-2022). Hovedmålet er å bedre samarbeidet mellom pårørende, personer med psykoselidelser og de profesjonelle, og slik bedre den psykososiale helsen til brukerne og pårørende, samt kvaliteten på tjenestene. Prosjektet har utviklet en ny metode for å måle implementering av pårørendesamarbeid slik det er anbefalt i Norge og vist at det er store forbedringspotensial for pårørendesamarbeidet. BPS har også utviklet, prøvd ut og evaluert et implementeringsstøtteprogram. Foreløpige funn tyder på at det er mulig å forbedre pårørendesamarbeidet betydelig med dette programmet.

Berit Hofset Larsens ph.d.-prosjekt: Pasientautonomi ved alvorlig kreftsykdom. Prosjektets formål er å utforske informasjon til alvorlig syke kreftpasienter i lys av idealet om pasientautonomi. Dette gjøres ved å studere videoopptak av autentiske konsultasjoner med kreftpasienter i en sykehuspoliklinikk.

Cecilie Hertzbergs ph.d.-prosjekt: Etikk i hjemmebaserte tjenester. Dette kvalitative forskningsprosjektet tar for seg etiske problemstillinger ansatte i hjemmesykepleien opplever gjennom arbeidsdagen sin, samt pasient- og pårørendeperspektiv. Datainnsamling ble fullført i 2021. Prosjektet er finansiert av Stiftelsen Dam.

Jacob Jorems ph.d.-prosjekt: Høsten 2020 mottok Senter for medisinsk etikk midler fra stiftelsen Dam til en stipendiatstilling for et forskningsprosjekt om samtykkekompetanse i psykisk helsevern. Prosjektet hadde oppstart i 2021.

Siri Færden Westbyes ph.d.-prosjekt: Forhåndssamtaler for alvorlig syke hjemmeboende eldre. Det overordnede formålet med forskningsprosjektet er å forbedre helsetjenesten for alvorlig syke eldre pasienter som bor hjemme og deres pårørende. Intervjuer ble gjennomført i 2021.

Annette Robertsens ph.d.-prosjekt: En studie i legers beslutningsprosesser ved alvorlige traumatiske hodeskader basert på hodeskaderegisteret og intervju med leger som tar beslutninger under usikkerhet.

5. Klinisk etikk-komiteer i spesialisthelsetjenesten.

SME har mottatt 28 årsmeldinger fra klinisk etikk-komiteer (KEK) i spesialisthelsetjenesten. Antall medlemmer i en komité varierer fra 4 til 17; de fleste ligger på omlag 10 medlemmer. Flest komiteer ledes av en lege, mens resten ledes av sykepleiere og prester. Midler til drift varierer fra 10 000 til

192 000. I tillegg har noen komiteer egne midler for frikjøp av leder- og sekretær. Et stort antall komiteer melder imidlertid om at de ikke har midler til frikjøp.

Pandemien har i 2021 – som for fjoråret – gitt komiteene vanskelige forhold, og flere møter er blitt avlyst. Komiteer som til vanlig møtes fysisk, har måttet gjennomføre drøftinger digitalt. Noen komiteer erfarer at det er en fordel å kunne møtes fysisk, særlig når pasient eller pårørende er til stede. For komiteer som representerer store geografiske områder, kan det imidlertid være en nødvendighet og fordel å møtes digitalt for å unngå frafall grunnet lang reisevei for medlemmene. Antall innkomne saker synes å ligge på omtrent det samme som for fjoråret; hvilket vil si færre enn tilfelle var før pandemien. Det har vært en økning i saker som angår etiske utfordringer knyttet til pasienter med spiseforstyrrelser. Det har vært færre saker om covid-19 enn tilfellet var i pandemiens første år. Som tidligere er begrensning av livsforlengende behandling en ofte drøftet problemstilling i KEK. Sakene i 2021 har for det meste vært knyttet til enkeltpasienter, og det har vært færre prinsipielle saker enn tidligere.

Spiseforstyrrelser

Etiske problemstillinger som oppstår i møte med pasienter som lider av spiseforstyrrelser er ofte mange og sammensatte. Det kan berøre når det er riktig å bruke tvang, retten til selvbestemmelse, vurdering av samtykkekompetanse, ressursbruk og prioritering samt etiske dilemma knyttet til pårørende. En sak drøftet ved [KEK Divisjon psykisk helsevern](#) ved Sykehuset Innlandet gjaldt en pasient med spiseforstyrrelse og hvilket omsorgsnivå som burde ivareta pasienten. Saken ble meldt inn av overlegen, og komiteen opplevde at drøftingen ga behandler støtte til å iverksette tiltak som vedkommende hadde vurdert i lengre tid. Komiteen skriver også at involvering av pårørende var en vesentlig faktor. [KEK Lovisenberg](#) har drøftet en sak om en bipolar og anorektisk pasient med kritisk lav vekt som nekter nedleggelse av nasogastrisk sonde. Spørsmålet komiteen ble stilt overfor er om pasienten i et slikt tilfelle er samtykkekompetent? I [KEK Finnmarkssykehuset](#) har de hatt en sak om en pasient med anoreksi som ikke vil ha behandling hvis det blir behov for øyeblikkelig hjelp. To saker ved [KEK OUS](#) har reist spørsmål om tvang og ressursbruk overfor pasienter med langvarig spisevegring. Samtykkekompetanse beskrives som ekstra utfordrende. En sak ved komiteen for [Klinikk psykisk helse og rus, Vestre Viken](#) der alvorlig syk pasient ønsket å avslutte behandling, aktualiserte temaer som tvang, samtykkekompetanse, hjelpeplikten, oppfølging av familie, og barn som pårørende. En annen sak ved samme komite, der pasienten i tillegg var suicidal, aktualiserte prinsipper som forsvarlighet, ikke-skade-prinsippet, velgjørenhet og hva som er barnets beste.

[KEK Sykehuset i Vestfold](#) har hatt fem saker om spiseforstyrrelser. Sakene omhandler hvorvidt behandling med utstrakt tvang bør fortsette når behandlingen ikke ser ut til å gi resultater og derfor ble oppfattet som nytteløs – og om tvang burde benyttes ved fare for liv til tross for at man påførte pasienten trauma/skade ved behandlingen. Komiteen drøfter saker ved hjelp av SME-modellen. Komiteen skriver:

Handlingsalternativ som kom frem var å fortsette behandlingen med tvang når den opplevdes nyttig og man fortsatt opplevde at man ikke hadde «prøvd alt». Opplevdes behandlingen nytteløs og innebar at man påførte pasienten altfor stor skade/lidelse gjennom tvang ble handlingsalternativet å avslutte tvangsbehandling etter grundig informasjon til pasient og pårørende. Dette til tross for risiko for død. Dersom man ut fra faglige vurderinger mener det er nytteløst å fortsette behandling med tvang, og også prognostisk sannsynlig bedre for pasienten å bli utskrevet, vil det ut fra etiske betraktninger være feil å fortsette tvangsbehandlingen. Om tvangen videreføres er risikoen for at pasienten påføres og/eller lidelse forlenges som følge av omfattende tvangsbruk, og vil således

komme i konflikt med ikke-skade-prinsippet. Dette kan imidlertid aksepteres dersom tvangsbruken kan redde livet til en ung pasient. Nyttens overskrider dermed «prisen» pasienten må betale.

Begrensning av livsforlengende behandling

[KEK OUS](#) skriver at i saker om begrensning av livsforlengende behandling står man som oftest overfor et valg mellom to dårlige løsninger: Enten å forlenge livet med stor lidelse eller trekke behandlingen tilbake. Også rettferdig ressursutnyttelse kan være et tilleggsmoment når behandlingsbegrensning skal vurderes. [KEK Helse Bergen](#) har drøftet en sak som også belyser pårørendeperspektivet, der foreldrene og legene var uenige om tidspunkt for avslutning av kurativ behandling hos mindreårig pasient med langt fremskreden sykdom. [KEK Sykehuset i Vestfold](#) har hatt en sak hvor de drøftet om det av hensyn til pårørendes ønske vil være riktig å starte gjenoppliving ved hjertestans, og også ev. legge pasienten på respirator når pasienten er et barn. Komiteen mener at å igangsette behandling ikke vil være etisk forsvarlig, da behandlingen synes nytteløs og risikoen for å påføre skade og forlenget lidelse er svært stor. I [KEK St. Olav](#) har de drøftet en sak der de mener behandlingen holdt høy etisk standard. I spørsmålet om det var etisk forsvarlig å avslutte livsoppretholdende behandling til ung pasient, syntes behandlerne å ha hatt pårørendes fulle tillit. Komiteen skriver at tillit er helsetjenestens fremste verdi, og å opptre tillitsverdig bør være helsepersonells fremste mål og forpliktelse.

Covid-19

[KEK Helse Førde](#) har drøftet en sak om en ikke-samtykkekompetent pasient med sprøyteskrek og med stor risiko for alvorlig sykdom ved covid-19. Spørsmålet komiteen ble stilt overfor er om man kan gi pasienten vaksine under tvang, når pasienten legges i narkose i forbindelse med en annen behandling? Komiteen vurderte at den første sprøyten kunne gis under narkosen. [KEK Helse Møre og Romsdal](#) ble kontaktet av en barnelege som ønsket å vaksinere et barn under tolv år med en alvorlig, progredierende og medfødt sykdom. Vaksineringen måtte gis *off label* (dvs. til bruk utenfor godkjent bruksområde), men dette møtte motstand da verken Statsforvalter eller FHI på daværende tidspunkt kunne anbefale vaksine til barn under tolv år. Søsknene ble utsatt for en stor tiltaksbyrde for å beskytte barnet, og foreldrene ønsket også vaksine til barnet etter en grundig og samvittighetsfull vurdering. Komiteen sier den mest sentrale verdikonflikten var mellom velgjørenhetsprinsippet og ikke-skadeprinsippet. Hva som skulle vektes var ikke åpenbart, da både det å gi og å ikke gi vaksine kunne oppfattes som velgjørenhet eller skadegjørende. Et flertall i komiteen mente at behandlingsteamets vurdering fremsto som etisk forsvarlig og konkluderte med å løfte frem viktigheten av legens og foreldrenes vurdering og legens rett til veloverveid bruk av et medikament utenfor godkjent indikasjon, med barnets beste som mål.

[KEK Bærum](#) drøftet en sak der pasient med høy risiko for kreft nekter å ta covid-test, med den konsekvens at hen ikke kan få gjennomført ERCP, som er nødvendig for diagnose og behandling. Den etiske utfordring er om helsepersonell kan godta pasientens beslutning. I [KEK Finnmarkssykehuset](#) ble en sak om en uvaksinert «koronavirus-fornekter» mye diskutert i det nasjonale forumet for ledere og sekretærer. I [KEK Drammen sykehus](#) har de drøftet begrensning av livsforlengende behandling hos covid-syk pasient. Komiteen støttet behandlingsteamets beslutning om å trekke tilbake all aktiv behandling grunnet dårlig prognose. Utfordringen lå i at pårørende ikke var klare for dette. Besøksrestriksjoner har også vært drøftet: [KEK OUS](#) konkluderte med at en gradvis oppmykning av forbudet er ønskelig og etisk velbegrunnet, til tross for økt smitterisiko, fordi betydningen og gevinsten av at pasient og pårørende møtes er svært stor. [KEK Sykehuset Telemark](#)

har hatt sak der covid-pasient i livets slutfase har pårørende som ønsker å ta farvel, men som også er smittet, og da skal være i isolasjon.

Digitalisering og kommunikasjon

Hvordan kan digitalisert pasientjournal være en klinisk etisk utfordring? [KEK Haraldsplass](#) har drøftet et spørsmål om inneliggende pasienter som leser informasjon i sin journal på helsenorge.no, før denne informasjonen er formidlet muntlig fra lege. Komiteen omtaler det som et eksempel på systemutfordring med etiske implikasjoner. [KEK Sykehuset i Vestfold](#) har hatt samme problemstilling når pasienter involverer forløpskoordinatorene i opplysninger som fremkommer digitalt uten at dette er informert om i en legesamtale. Komiteen mener forløpskoordinatorene må handle etter faglig forsvarlighet og helsepersonelloven om å ikke gå utenfor sine egne kvalifikasjoner.

For flere saker (et utvalg) som har vært opp til drøfting, se tabell:

Tema	Sak
Autonomi, samtykkekompetanse og tvang	<ul style="list-style-type: none"> • Ung pasient ønsker ikke øyeblikkelig hjelp. Pårørende og fastlege med i drøfting. • Pasient ønsker selv å bestemme hvilken behandling som skal gis. • Behandling av sår hos ikke-samtykkekompetent pasient som motsatte seg behandling. • Spørsmål om vergemål og habilitet når ektefelle takker nei til kurativ kreftbehandling for ikke-samtykkekompetent pasient. • Skal man akseptere at en pasient uten samtykkekompetanse får motsette seg operasjon, selv om operasjonen trolig kan være livsforlengende og kanskje kan gi et bedre funksjonsnivå på lengre sikt? • Behandle en pasient mot sin vilje når behandlingen sannsynligvis er livsnødvendig?
Prioritering og ressurs	<ul style="list-style-type: none"> • Pasient med stor ressursbruk og hyppig kontakt med spesialisthelsetjenesten motsetter seg utskrivelser. • Hvor langt skal palliativt team strekke seg for å imøtekomme kravstor og ressurskrevende pasient?
Psykisk helse	<ul style="list-style-type: none"> • Kan man behandle med tvangsernæring for at psykiatritiltak skal få tid til å virke for at multimorbid pasient skal være mottagelig for behandling? • Kan man gi informasjon til pårørende når pasienten ikke opphever taushetsplikten? • Gjør vi mer skade enn godt ved å behandle svært gamle mennesker med ECT? • Behandles pasienten forsvarlig dersom potensielt livstruende selvskadning ikke møtes med «fullt traumemottak» hver gang, men kun begrenset team? • «Bør helsetjenesten akseptere eller overprøve en eldre pasients motstand mot optimal behandling for brystkreft, når pasienten lider av paranoid schizofreni? • Bør psykiatrisk pasient gis helsehjelp (potensmidler) for å bedre sitt seksualliv dersom man er bekymret for at denne helsehjelpen kan øke faren for seksualisert vold? • Oppfølging og behandling av pasient med alvorlig psykisk lidelse som er gravid. • Lufting av pasienter på tvang - er nåværende praksis på avdelingen forenlig med forsvarlig helsehjelp og god omsorg, eller strider praksisen med grunnleggende menneskelige rettigheter og behov?
Rus	<ul style="list-style-type: none"> • Hvor langt skal man strekke seg for pasient hvor trangen til rus avbryter nødvendig forebyggende behandling til operasjon? • Hvordan møte en pasient når langvarig smertebehandling glir over i et rusproblem?

Annet	<ul style="list-style-type: none"> • En alvorlig syk pasient som har ønsket behandling, møter ikke til oppsatte timer og befinner seg nå i en annen del av landet – kunne det være riktig å begjære tvangsundersøkelse av pasienten der hen holder til? • Ferdigbehandlet pasient nekter å la seg utskrive. • Er det etisk forsvarlig å la være å informere foreldre om at deres hjemmeboende barn på 20 år befinner seg på intensivavdelingen? • Rapportering av medisinsk genetisk bifunn hos mindreårig pasient. • Kan en gravid kvinne som kommer til sen ultralydundersøkelse for å få undersøkt morkakens plassering, kreve at det ikke gjøres tilleggsundersøkelser av størrelsen på fosteret?
Prinsipielle saker	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan snakke med pasienter og pårørende når det stormer / kommunikasjon i krise? • Hvem skal avgjøre hvor døende pasienter skal ligge de siste dagene i deres liv for å unngå at de flyttes flere ganger? • Hvor langt er det riktig at pårørende skal strekke seg uten godtgjørelse? • Hvor langt bør en strekke seg for pasienter som ikke samarbeider? • Er det rimelig at ressursvake pasienter med allmennfarlig smittsom sykdom som ikke møter til time, kan ilegges et gebyr på 1125 kroner? • Hvordan møte pasienter som ønsker hjelp til å dø?

Mange komiteer arrangerer seminarer på sykehuset med det formål å styrke den etiske bevisstheten blant sykehusansatte, samt gjøre komiteen synlig. Flere komiteer jobber også med å synliggjøre seg selv på intranettet, for eksempel i form av å legge ut et etisk dilemma i måneden. Arbeid med etikkrefleksjonsgrupper er også noe mange enkeltmedlemmer er involvert i. I tillegg kommer arbeidet med etikkundervisning for leger i spesialisering (LIS). Mye av øvrig aktivitet ble dessverre utsatt grunnet pandemien. Her er et utvalg av gjennomført aktivitet:

Komite	Aktivitet
Bergen	<ul style="list-style-type: none"> • Internseminar m/forelesning om autonomi. • Åpent seminar om etikk og bioteknologi (i samarbeid med bioteknologirådet). • Internundervisning for DPS om KEK. • Presentasjon om KEK og etikkrefleksjon for fysioterapiavdeling. • Foredrag om moralsk stress på legefagdag, Avdeling for rusmedisin. • Etikkundervisning for radiografistudenter. • Deltatt på evalueringsdager og veiledet etikk-fasilitatorer i Kreftavdelingen.
Drammen	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar: Etske utfordringer i lys av en pandemi. Hvordan håndterte vi det og hva har vi lært?
Gjøvik	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar: Samtykke til helsehjelp og forholdet til pårørende.
Haraldsplass	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar: Etske utfordringer ved besøksrestriksjoner i sykehuset. • Utarbeiding av retningslinjer «Å formidle et alvorlig budskap».
Lillehammer	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar for alle ansatte: «Etikk i den kliniske hverdagen».
Møre og Romsdal	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar for ansatte i foretaket: «Covid-19 – 2021 og vegen vidare.»
OUS	<ul style="list-style-type: none"> • Presentasjon av KEK og kasuistikker for leger på Indremedisin. • Når er nok, nok? Møte med thoraxkirurger. • Presentasjon av KEK for Avdeling for rus og avhengighet. • Kontorfaglig kompetanseprogram. «OUS KEK og klinisk etikk». • Undervisning VID Campus Oslo, Hverdagsetikk i helse og omsorgsarbeid.
Stavanger	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning om KEK, SME-modellen, grunnlagsetikk, medisinsk etikk og etikkrefleksjon.
Sunnaas	<ul style="list-style-type: none"> • Presentasjon av KEK, SME-modellen.
Sørlandet	<ul style="list-style-type: none"> • Internundervisning for kvinneklinikk, om Jehovas vitner og blodoverføring. • Internundervisning om autonomi og hjelpeplikt for anestesi-, intensiv- og operasjonsavdelingen.

Vestfold	<ul style="list-style-type: none"> • Info om KEK på ledersamling i Avdeling for rus og avhengighet. • Info om KEK på sykehusets intranett er forbedret. • Webinar: Etske utfordringer under pandemien - hva gjør de med oss og hva kan vi gjøre med dem?
Vestre Viken, psykisk helse og rus	<ul style="list-style-type: none"> • Igangsatt internt kvalitetsutbedringsprosjekt der behandlere som har løftet saker til komiteen gir tilbakemelding.

6. Etikkråd / klinisk etikk-komiteer i kommunene

Ved utgangen av 2021 var det 16 kommunale etikk-komiteer/etikkråd i Norge. SME har mottatt totalt 10 årsmeldinger. Disse viser at rådene/komiteene er tverrfaglig sammensatt. Sykepleiere er, som tidligere, godt representert, men representanter fra mange andre yrkesgrupper er også å finne i rådene/komiteene. Leger og helsefagarbeidere deltar i de fleste, og andre eksempler på yrkesgrupper er demenskoordinator, prest, sosionom, brukerrepresentant, psykolog, jurist og lekperson. Antall medlemmer varierer, fra 3 til 14.

2021 var nok et krevende år preget av pandemi, også for etikk-komiteer og etikkråd. Flere av medlemmene har opplevd en økt arbeidsmengde som følge av pandemien, og har dermed hatt noe mindre kapasitet til arbeidet i komiteen/rådet. Enkelte komiteer/råd kan melde om lite aktivitet i 2021, da antall henvendelser har vært lavere enn forventet. Dette gjelder imidlertid ikke alle, og enkelte opplyser om at de har holdt et høyt aktivitetsnivå gjennom året. Og selv om antall drøftinger av saker ikke nødvendigvis har vært like høyt som vanlig, har mange opprettholdt den ordinære møtevirksomheten. Et eksempel fra en av komiteene er intern kompetanseheving. Dette er, ifølge komiteen selv, et kontinuerlig arbeid. Et annet eksempel på arbeid som pågår utover de konkrete drøftingene, er utforming og utsending av månedlige etikkbrev.

Digitale møter er blitt en del av manges hverdag, også medlemmene i kommunale etikk-komiteer/etikkråd. Det fremvises kreativitet og løsningsorientering når det kommer til å fortsette etikkarbeidet selv under krevende omstendigheter. Også i 2021 har det vært vanskelig å gjennomføre seminarer og kurs som planlagt, men det finnes eksempler på at medlemmer har bidratt i ekstern undervisning. De kommunale etikk-komiteene og etikkrådene kan også sies å ha spilt en viktig rolle i håndteringen av de mange etiske utfordringene som har oppstått i forbindelse med pandemien. Kommunale helse- og omsorgstjenester har på flere måter stått i front de siste to årene, og mange av de mest krevende situasjonene under pandemien har utspilt seg her.

Tilfanget av saker varierer fra kommune til kommune. Under er et utvalg av saker som har blitt drøftet i 2021:

- Bør ansatte gi sondeemat når pasientene viser motstand?
- Blir det gitt riktig bo- og behandlingstilbud til en alvorlig psykisk syk person, til det beste for personen selv, naboer og ansatte?
- Hvordan forholde seg når faglige vurderinger går på tvers av brukerens vurderinger og ønsker?
- Hvordan forholde seg når pårørende ikke er enige i den helsehjelpen som gis?
- Håndtering av beboers utfordrende atferd
- Bør helsepersonell være forpliktet til å ta koronavaksine?
- Hvor stor innflytelse bør pårørende ha når deres ønske går imot pasientens eget, og helsepersonells vurdering?
- Tvang: Å låse inn beboer

- Hvordan kunne man bedre ha ivaretatt pårørende til pasient som døde?
- Individuell vurdering av besøksrestriksjoner i koronatiden
- Pasientens ønske om hjemreise vs. avdelingens vurdering av behov for forsterket plass
- Samarbeid: Avklaring av forventninger mellom institusjon og pårørende
- Uvaksinert beboer: Hvordan forholde seg til dette?

7. Publisering

Vitenskapelige publikasjoner

Bartholdson, Cecilia; Sandeberg, Margareta af; **Molewijk, Albert Christiaan**; Pergert, Pernilla. Does participation in ethics discussions have an impact on ethics decision-making? A cross-sectional study among healthcare professionals in paediatric oncology. *European Journal of Oncology Nursing* 2021 ;Volum 52.

Brodahl, Knut Ørnes; Eikeland, Hanne-Lise; Finset, Arnstein; **Pedersen, Reidar**. «The first steps towards professional distance: A sequential analysis of students' interactions with patients expressing emotional issues in medical interviews». *Patient Education and Counseling* 2021 s. 1-7

Brodahl, Knut Ørnes; Finset, Arnstein; Eikeland, Hanne-Lise; **Pedersen, Reidar**. «Medical students' expressions of empathy: A qualitative study of verbal interactions with patients expressing emotional issues in a medical interview». *Patient Education and Counseling* 2021; Volum 104.(12) s. 2936-2943

Dahlberg, Jørgen; Øverstad, Siri; Dahl, Vegard; Coman, Alina. "Autonomy and consent assessment for electroconvulsive therapy (ECT). A retrospective study of medical records". *International Journal of Law and Psychiatry* 2021

Feiring, Eli; **Solberg, Carl Tollef**. «Priority setting of COVID-19 vaccines in Norway: Advice and process.» *Michael* 2021

Fredheim, Olav Magnus; Materstvedt, Lars Johan; Skulberg, Ingeborg; **Magelssen, Morten**. "Ought the level of sedation to be reduced during deep palliative sedation? A clinical and ethical analysis". *BMJ Supportive & Palliative Care* 2021.

Gerritse, Karl; Hartman, Laura A.; Bremmer, Marijke A.; Kreukels, Baudewijntje P.C.; **Molewijk, Albert Christiaan**. Decision-making approaches in transgender healthcare: conceptual analysis and ethical implications. *Medicine, Health care and Philosophy* 2021 ;Volum 24.(4)

Hansen, Thor Willy Ruud; **Førde, Reidun**. "First judgement on clinical ethics committees?" *Archives of Disease in Childhood* 2021

Hartman, L; van Baarle, Eva; Diepeveen, Marielle; Widdershoven, Guy; **Molewijk, Albert Christiaan**. Quality Characteristics for Clinical Ethics Support in the Netherlands. *AJOB Empirical Bioethics* 2021.

Hartman, L; Widdershoven, Guy; van Baarle, Eva; Weidema, Froukje; **Molewijk, Albert Christiaan**. Conceptualizing and Fostering the Quality of CES Through a Dutch National Network on CES (NEON). *HEC Forum*

Heggestad, Anne Kari Tolo; Førde, Reidun. "Pårørendes roller i tildelingen av langtidsplass på sykehjem". *Sykepleien Forskning* 2021; 16

Hestmark, Lars; Heiervang, Kristin S.; **Pedersen, Reidar**; Hansson, Kristiane Myckland; Ruud, Torleif; Romøren, Maria. «Family involvement practices for persons with psychotic disorders in community mental health centres – a cross-sectional fidelity-based study». *BMC Psychiatry* 2021; Volum 21. s. 1-11

Horn, Sindre A.; Barra, Mathias; Norheim, Ole Frithjof; **Solberg, Carl Tollef**. "Public health priority setting: A case for priority to the worse off in well-being during the COVID-19 pandemic". *Nordic Journal of Applied Ethics* 2021.

Larsen, Berit Hofset; Lundeby, Tonje; Gerwing, Jennifer; Gulbrandsen, Pål; **Førde, Reidun**. "“Eh – What type of cells are these – flourishing in the liver?” Cancer patients’ disclosure of existential concerns in routine hospital consultations". *Patient Education and Counseling* 2021.

Lund, Anne-Sophie Konow; Christiansen, Bjørg; **Heggestad, Anne Kari Tolo**; Nortvedt, Per. «Sykepleierstudentens empati i møte med sårbare pasienter». *Klinisk Sygepleje* 2021.

Karlsen, Heidi; Magelssen, Morten; Thoresen, Lisbeth. "Etikkdrøftinger i kommunale etikkomiteer – hva bidrar det til? En studie av helsepersonells erfaringer". Akseptert for publisering i *Nordisk sygeplejeforskning*, 2021

Magelssen, Morten; Karlsen, Heidi. "Clinical ethics committees in nursing homes: what good can they do? Analysis of a single case consultation." *Nursing Ethics* 2021

Magelssen, Morten; Karlsen, Heidi; Thoresen, Lisbeth. "Establishing Clinical Ethics Committees in Primary Care: A Study from Norwegian Municipal Care." *HEC Forum* 2021

Magelssen, Morten; Rasmussen, Magnhild; Wallace, Sean; **Førde, Reidun**. "Priority setting at the clinical level: the case of nusinersen and the Norwegian national expert group". *BMC Medical Ethics* 2021; 22: 54.

Robertsen, Annette; Helseth, Eirik; **Førde, Reidun**. «Inter-physician variability in strategies linked to treatment limitations after severe traumatic brain injury; proactivity or wait-and-see". *BMC Medical Ethics* 2021

Storaker, Anne; **Heggestad, Anne Kari Tolo**; Sæteren, Berit. "Ethical challenges and lack of ethical language in nurse leadership". Akseptert for publisering i *Nursing Ethics*, 2021

Sævareid, Trygve Johannes Lereim; Pedersen, Reidar; Magelssen, Morten. "Positive attitudes to advance care planning – a Norwegian general population survey". *BMC Health Services Research* 2021; 21: 762.

Sævareid, Trygve Johannes Lereim; Pedersen, Reidar; Thoresen, Lisbeth. "Ethiske dilemmaer knyttet til avstand og nærhet som følge av covid-19". *Omsorg: Nordisk tidsskrift for Palliativ Medisin* 2021; Volum 38.(1) s. 32-36

Vaksdahl, Rebekka; Langseth Dahl, Silje; Barra, Mathias; Gamlund, Espen, **Solberg, Carl Tollef**. «Abortion and multifetal pregnancy reduction: An ethical comparison». *Nordic journal of applied ethics* 2021 (Engelsk oversettelse av norsk versjon). (<https://doi.org/10.5324/eip.v15i1.3980>)

van Schaik, Malene Vera; Pasma, H. Roeline; Widdershoven, Guy; **Molewijk, Albert Christiaan**; Metselaar, Suzanne. CURA—An Ethics Support Instrument for Nurses in Palliative Care. Feasibility and First Perceived Outcomes. *HEC Forum* 2021

Weiner, Charlotte; Pergert, Pernilla; **Molewijk, Albert Christiaan**; Castor, Anders; Bartholdson, Cecilia.

Perceptions of important outcomes of moral case deliberations: a qualitative study among healthcare professionals in childhood cancer care. *BMC Medical Ethics* 2021

Wikstøl, David; **Pedersen, Reidar**; **Magelssen, Morten**. "Public attitudes and health law in conflict: somatic vs. mental care, role of next of kin, and the right to refuse treatment and information". *BMC Health Services Research* 2021; Volum 21.(1) s. 1-9

Andre fagtekster

Almås-Norum, Live; Thorbjørnsen, Guro S.A.; **Pedersen, Reidar**; Husum, Tonje Lossius. «En etisk drøfting av tvang uten døgnopphold». *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 2021; Volum 58.(9) s. 752-758

Feiring, Eli; **Førde, Reidun**; Holm, Søren; Norheim, Ole Frithjof; Solberg, Berge; **Solberg, Carl Tollef**, Wester, Gry. "Advice on priority groups for coronavirus vaccination in Norway: 15. November 2020". *Norwegian Institute of Public Health*, 1–26, 2021 (Engelsk oversettelse av norsk 2020-rapport).

Førde Reidun, Iden Pål. «To år med en havarikommisjon for helsetjenesten». *Tidsskrift Nor legeforen* 2021. DOI: 10.4045/tidsskr.21.0233

Heggestad, Anne Kari Tolo. «Den tradisjonelle forståelsen av autonomi er for snever». *Sykepleien Forskning* 2021; 109(83901): e-83901

Heggestad, Anne Kari Tolo. «Sykepleiere må sette ord på etiske problemer». *Sykepleien Forskning* 2021; 109(86311): e-86311

Heggestad, Anne Kari Tolo. «Koronapandemien har gitt oss mange etiske utfordringer». *Sykepleien Forskning* 2021; 109(87196): e-87196

Horn, Sindre A; Jølstad, Borgar; Barra, Mathias; **Solberg, Carl Tollef**. «Er covid-19 alvorlig? Det norske alvorlighetskriteriet for helseprioriteringer i møte med en pandemi.» *Tidsskrift for velferdsforskning* 2021.

Gamlund, Espen; **Solberg, Carl Tollef**. "Newborns or young adults? What we have and what we could have". *Rutgers Center for Population-Level Bioethics Dilemmas* 2021.

Jorem, Jacob; **Dahlberg, Jørgen**; **Pedersen, Reidar**. «Vaksinering uten samtykke – til folkets eller pasientens beste?» *Tidsskrift for Den norske legeforening* 2021, Volum 141(6) s. 539-541

Magelssen, Morten. "Etisk refleksjon med SME-modellen". *Fagblad for lungesykepleiere* 2021 1

Malkomsen, Anders; **Solberg, Carl Tollef**. «Verdien av mening og meningsløshet». *Norsk Filosofisk Tidsskrift* 2021.

Muller, Ashley Elizabeth; Gubrium, Erika; **Dahlberg, Jørgen**; Fernandes, Ariana Guilherme. «Dårlig forskning hindrer effektiv respons på Covid-19». *Tidsskrift for Den norske legeforening* 2021

Solberg, Carl Tollef. «Ti moralske utfordringer under en pandemi». *Fysioterapeuten* 2021

Solberg, Carl Tollef. «10 etiske dilemmaer under lupen: Bør fysioterapeuter behandle covid-19-pasienter selv om smitteutstyret er dårlig?» *Fysioterapeuten* 2021

Sterri, Aksel Braanen; Betzonich-Wilken, Per; Bauhn, Per; Watzl, Sebastian; Browe, Katharine Naomi Whitfield; Holstein, Mia Amalie; **Solberg, Carl Tollef**. «Koronavaksine: Bør folkehelse trumfe selvbestemmelse?» *Salongen – nettidsskrift for filosofi og idéhistorie* 2021

Høringsuttalelser, kommentarer og innspill til myndighetene

- Høringssvar fra Senter for medisinsk etikk til «Høringsnotat om oppfølging av forslagene fra Tvangslovutvalget». Ved Jørgen Dahlberg, Jacob Jorem, Carl Tollef Solberg, Reidar Pedersen m.fl.
- Høringssvar fra Senter for medisinsk etikk til Helsedirektoratet om Nasjonale faglige råd for forebygging og riktig bruk av tvang i psykisk helsevern for voksne. Ved Bert Molewijk og Reidar Pedersen m.fl.
- Om vurdering av koronavaksinasjon av barn 12–15 år. Ved Carl Tollef Solberg m.fl.
- Etiske betraktninger rundt kremering av hjerteimplantater. Rapport til Barne- og Familiedepartementet ved Carl Tollef Solberg.
- (U)verdighet, samfunnsøkonomi og presedensvirkninger ved kremering av hjerteimplantater. Rapport til Barne- og Familieverndepartementet ved Carl Tollef Solberg.
- Etiske problemstillinger ved etablering av koronasertifikat. Rapport til Helsedirektoratet ved Reidun Førde m.fl.

Kronikker/debattinnlegg/mediebidrag

Dato	Tittel	Navn
29. jan	«Livet er en knapp ressurs». Intervju i <i>Klassekampen</i> .	Carl Tollef Solberg m.fl.
29. jan.	«Døden i kulturen». <i>Klassekampen</i> .	Carl Tollef Solberg m.fl.
12. feb.	Intervju om betaling for eggdonasjon. <i>Vårt Land</i> .	Morten Magelssen
24. feb.	Intervju om assistert befruktning og argumentasjon i bioetikken. <i>Genialt</i> .	Morten Magelssen
4. mars	Podkast om etikk og vaksinefordeling, sammen med FHI. <i>Universitetsplassen</i> .	Reidun Førde
5. mars	“Veivalget er gjort, men hvor går veien?” <i>Morgenbladet</i> .	Morten Magelssen m.fl.
10. mars	“Det frie valgets dilemma”. <i>Klassekampen</i> .	Morten Magelssen m.fl.
19. april	«Hvorfor er koronasmitten så høy blant minoriteter? Vi trenger grundige analyser». <i>Aftenposten</i> .	Reidar Pedersen m.fl.
9. mai	«Smitte blant innvandrere: Vi forholder oss i aller høyeste grad til eksisterende forskning». <i>Aftenposten</i> .	Reidar Pedersen m.fl.
12. mai	«Frykter koronapass kan gi smittefest». <i>P4</i>	Reidar Pedersen
25. mai	«Coronapass: Frykter at flere dør i neste pandemi». <i>Dagbladet</i> .	Reidar Pedersen

26. mai	«Koronasertifikat på bekostning av dem som har lidd mest». Dagens Næringsliv	Reidun Førde m.fl.
7. juni	«Etikkprofessor med forslag til korleis nærme seg nullvisjonen». <i>uio.no</i> .	Reidar Pedersen
17. juni	«Vi må sette grenser i pasientens helsetjeneste.»	Reidun Førde m.fl.
6. aug.	«Advarer kommunen mot mangelfull informasjon [om vaksintyper]: - Kan føre til mer mistenksomhet». <i>Avisa Oslo</i> .	Reidar Pedersen
23. des.	Intervju om dødshjelp. <i>Dagen</i> .	Morten Magelssen

8. Kurs/aktiviteter/deltakelse på fagseminar/konferanse og møter eksternt

Dato	Aktivitet	Navn
12. jan.	Møte i Idrettsmedisinsk etikk-utvalg.	Reidun Førde
14. jan.	"Ignoring advanced cancer as an existential threat makes patient autonomy an illusion" Virtuelt symposium: Palliative Care, Culture and the Clinic: Ensuring Universal Access to Palliative Care. Arrangør: GIPPEC and collaborators.	Berit Hofset Larsen
14. jan.	"Beslutninger om begrensning av livsforlengende behandling". Digital forelesning for leger ved Finnmarkssykehuset Hammerfest.	Morten Magelssen
26. jan.	Forelesing i forskningsetikk for stipendiater i kreftforskning.	Reidun Førde
19. feb.	Etikkrefleksjon i smågruppeundervisning for LIS1, OUS. Arrangør: KEK OUS.	Berit Hofset Larsen
24. feb.	Gjennomgang av felles kompetansemoduler i etikk og lovverk. Heldagsseminar for LIS 1 ved OUS, AHUS, Diakonhjemmet og Lovisenberg.	Jørgen Dahlberg
4.mars	«Alvorlig kreftsykdom som eksistensiell trussel og betydning for pasientautonomi» Landskonferansen i palliasjon.	Berit Hofset Larsen
9. mars	"Ethiske utfordringer ved ernæring og behandling ved livets slutt". Digital forelesning for sykepleiere i palliativ omsorg, AHUS.	Morten Magelssen
9. mars	Presentasjon av faglige råd og samtaleguide for forhåndssamtaler. Møte om faglige råd og undervisningsmaterieill.	Trygve Johannes Lereim Sævareid, Reidar Pedersen
16. mars	"Dødshjelp – hva kan vi lære av det nederlandske eksperimentet?" og "Ethisk refleksjon i teamet med SME-modellen". Digitale forelesninger/seminar for helsepersonell i kreftomsorg og lindrende behandling, Helse Fonna.	Morten Magelssen
18. mars	"Bioteknologiens etikk". Presentasjon på Den norske kirke/Norges kristne råds digitale seminar "Hva er da et menneske?".	Morten Magelssen
15. april	LIS for Statsforvalteren i Vestland. Undervisning.	Reidun Førde
19. april	Prioriteringsetikk", dobbelforelesning i emnet Klinisk etikk og verdighet på OsloMet.	Morten Magelssen
27. april	LIS for Statsforvalteren i Viken. Undervisning.	Reidun Førde
5. mai	Offentlig foredrag om etikk under pandemien i regi av PEN Bergen.	Reidun Førde
11. mai	Forhåndssamtale med personer med demens i tidlig fase». Fagseminar Demensteam/hukommelsesteam i Oslo kommune.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
19. mai	«Ethiske aspekter ved en nullvisjon om selvmord og forebygging». 11. nasjonale konferanse om selvmordsforskning og –forebygging.	Reidar Pedersen
20. mai	Seminar om ernæring for eldre.	Reidun Førde

31. mai	Gjennomgang av felles kompetansemoduler i etikk. Seminar for LIS 2/3 ved OUS.	Jørgen Dahlberg, Reidun Førde
6. juni	Forhåndssamtaler - norsk forskning». Forelesning ved Institutt for helse- og sykepleievitenskap, Universitetet i Agder.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
9. juni	Selvmordsforebygging, nullvisjon og etikk». Foredrag, Kirkens SOS.	Reidar Pedersen
11. juni	Møte med KS, og presentasjon av funn fra egen forskning.	Heidi Karlsen
24. juni	Foredrag om KEK-arbeid for EACME.	Reidun Førde
29. juni	Styremøte i Norsk Pasientforening.	Reidun Førde
8. juli	Webinar om internasjonale erfaringer rundt etikkarbeid under pandemien.	Reidun Førde
18. aug.	Hva har pandemien lært oss om helsetjenestens begrensninger for døende og familiene deres?» Paneldiskusjon på Arendalsuka. Arrangør: Hospiceforum Norge.	Berit Hofset Larsen
23. aug.	Presentasjon av prosjektet "Implementing Advance Care Planning - A Cluster Randomised Controlled Study". Hvordan involvere fastlegene i forhåndssamtaler? Fagmøte i avdeling for allmenntmedisin, Helsam, UiO.	Reidar Pedersen
26. aug.	Gjennomgang av felles kompetansemoduler i etikk og lovverk. Heldagsseminar for LIS 1 ved OUS, AHUS, Diakonhjemmet og Lovisenberg.	Jørgen Dahlberg
30. aug.	Foredrag på årlig pensjonistseminar om etiske dilemma rundt eldre i helsevesenet, Knarvik.	Reidun Førde
30. aug.	Møte om problemer rundt samhandling i helsetjenesten, Agenda.	Reidun Førde
3. sept.	Heldagsseminar for Paramedic-utdanningen ved Oslo Met om lovverk og etikk i akuttmedisin.	Jørgen Dahlberg
3. sept.	«Hva gjør KEK og hvordan jobbe systematisk med etiske utfordringer i avdelingen?» Fagdag toraks-kirurgisk avdeling, Rikshospitalet.	Berit Hofset Larsen
6. sept.	Methods and methodology in empirical bioethics - webinar	Bert Molewijk
10. sept.	«Introduksjon: Prioriteringer og rettferdighet» og «Koronavaksinasjon av barn: Etiske betraktninger». Forelesninger i emnet <i>Introduksjon til helse og samfunn</i> ved Universitetet i Bergen.	Carl Tollef Solberg
10. sept.	«Hva gjør KEK og hvordan jobbe systematisk med etiske utfordringer i avdelingen?» Fagdag toraks-kirurgisk avdeling, Rikshospitalet.	Berit Hofset Larsen
10. sept.	'Developing an ethics support tool for ethics support: questions concerning confidentiality in moral case deliberation, EACME-konferanse	Bert Molewijk
13.-14. sept.	«Prioriteringer under en pandemi. Korona fra et helsetjenesteperspektiv». HØKH-seminar, Støtveg Hotell.	Carl Tollef Solberg
14. sept.	Møte med faggruppen for spinrazabehandling av SMA.	Reidun Førde
16. sept.	«Pårørende – en uutnyttet ressurs i samtale med alvorlig syke kreftpasienter» Landskonferansen i kreftsykepleie, Kristiansand.	Berit Hofset Larsen
16. sept.	Foredrag ved Landskonferansen i kreftsykepleie, Kristiansand.	Reidun Førde
21. sept.	«Clinical ethics, systematic reflection and ethics support” Seminar for jamaicanske farmakologistuderter.	Berit Hofset Larsen
21. sept.	Gjennomgang av felles kompetansemoduler i etikk. Seminar for LIS 2/3 ved OUS.	Jørgen Dahlberg, Reidun Førde
22. sept.	«Forhåndssamtaler - et forsøk på å se enkeltmennesket». Seminar for medlemmer i KEK ved Sykehuset Innlandet.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
24. sept.	«Hva gjør KEK og hvordan jobbe systematisk med etiske utfordringer i avdelingen?» Fagdag toraks-kirurgisk avdeling, Rikshospitalet.	Berit Hofset Larsen
27. sept.	Foredrag i Bærum Rotary om etiske dilemma i moderne helsevesen.	Reidun Førde
28. sept.	«Etiske dilemmaer i møtet mellom ulike kulturer i helsetjenesten». Undervisning for LIS 1 - offentlig helsearbeid.	Reidar Pedersen

28. sept.	«Om etikk i psykiske helsetjenester m.m.» Undervisning for LIS psykiatri og rus.	Reidar Pedersen
30. sept.	"Ethiske og juridiske perspektiver på samhandling med frivillige innen eldreomsorg". Nasjonalt webinar.	Lillian Lillemoen
6. okt.	Bidrag i eksamensråd for Oslo Nye høyskole AS.	Heidi Karlsen
7.-8.okt.	2-dagers seminar med klinisk etikk-komité Helse Førde. Workshops og møter med temaene: «Etikkrefleksjonsgrupper (ERG)», «Den etiske problemstillingen», «Når er nok nok?», «Ethiske utfordringer ved informasjon og samtykke» og «Forberedende samtale ved livets slutt».	Berit Hofset Larsen
14. okt.	Bidrag i Norsk neurologisk forum om ALS.	Reidun Førde
15. okt.	«Filosofiens rolle i helseprioriteringer». SEVPRI advisory board seminar.	Carl Tollef Solberg
19. okt.	«Noen etiske dilemmaer i folkehelsearbeidet». Undervisning for LIS 1 - offentlig helsearbeid.	Reidar Pedersen
20. okt.	«Systematisk drøfting av etiske utfordringer i møte med alvorlig syke barn - og deres familier» Forelesning ved videreutdanning i barnepalliasjon, OsloMet.	Berit Hofset Larsen
20. okt.	Forelesning for NOROD om DCD.	Jørgen Dahlberg
21. okt.	Forelesning for LIS i Sogndal.	Reidun Førde
22. okt.	Foredrag under åpent møte om bruk av pasienter i mediene.	Reidun Førde
25. okt.	«Krenkelses, tvang og etikk i de psykiske helsetjenestene». Samling for videreutdanning i psykisk helsearbeid.	Reidar Pedersen
28. okt.	Forelesning om pasientinformasjon og etikk på seminar for KEK Østfold.	Reidun Førde
29. okt.	Undervisning i etikk og menneskerettigheter for Psykiatri grunnkurs 1 (LIS).	Reidar Pedersen
1. nov.	LIS for Statsforvalteren i Vestland. Undervisning.	Reidun Førde
1. nov.	Seminar om ernæring for eldre.	Reidun Førde
2. nov.	«Vurdering av samtykkekompetanse og etikk». Interundervisning for LIS-leger psykiatri, OUS.	Reidar Pedersen
3. nov.	Veiledning av etikkveiledere, Diakonhjemmet sykehus.	Berit Hofset Larsen
3. nov	«Forhåndssamtaler i sykehjem - et verktøy». Omsorg ved livets slutt.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
5. nov.	Forelesning for Øyelegeforeningen.	Reidun Førde
9. nov.	«Ethiske teorier: Metaetikk og normativ etikk». Seminar KEK Møre og Romsdal.	Carl Tollef Solberg
10. nov.	«Ethiske dilemmaer i møte med covid-19». Seminar, Helse Møre og Romsdal.	Carl Tollef Solberg
10. nov.	"Critical reflections on (the future of) ethics support". Foredrag på symposium. Arrangør: VUMC Amsterdam.	Reidar Pedersen
12. nov.	"Prioriteringsetikk". Halvdagsseminar for Norsk forening for ernæringsfysiologer, Lillestrøm.	Morten Magelssen
16. nov.	Undervisning om etikk og lovverk for Akuttmottaket på Ahus.	Jørgen Dahlberg
17. nov.	«Sykdom som eksistensiell erfaring – og hvordan snakke om det» Etikksseminar «Åpenhet om døden» Arrangør: Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenesten, Oslo kommune og KS.	Berit Hofset Larsen
18. nov.	Undervisning i etikk og lovverk. Nasjonalt grunnkurs 1 for anestesileger.	Jørgen Dahlberg
23. nov.	«Hva skal til for å etablere en etikkkomité?» Trondheim kommune.	Heidi Karlsen
23. nov.	Undervisning i etikk og lovverk for Akuttmottaket på Ahus.	Jørgen Dahlberg
24. nov.	Forelesning på seminar for KEK AHUS.	Reidun Førde
25. nov.	Forhåndssamtaler. Samling for tilskuddsmottakere 2021, prosjekter i lindrende behandling.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
30. nov.	Forelesning ICCEC-konferanse: 'Systematic evaluation of two years of ethics reflection groups. Measuring changes over time'	Bert Molewijk
30. nov.	«Jeg vil gjerne hjelpe, men jeg er ikke sikker på hvordan». Etikksseminar for frivillige i Halden kommune.	Heidi Karlsen

30. nov.	«Forhåndssamtaler i sykehjem». Fagdag i Palliativt nettverk Oslo.	Trygve Johannes Lereim Sævareid
30. nov.	Møte med nasjonal faggruppe for behandling av spinraza og SMA.	Reidun Førde
1. des.	«Etikkens betydning for god praksis». Etikkseminar for ansatte i Halden kommune.	Heidi Karlsen
2. des.	Undervisning i etikk og lovverk for Akuttmottaket på Ahus.	Jørgen Dahlberg
2. des.	Halvdagsmøte med Helse Møre og Romsdal i regi av KEK Ålesund.	Reidun Førde
13. des.	Etikkundervisning for LIS 2, OUS.	Reidun Førde
20. des.	Undervisning i etikk og lovverk for anestesi- og intensivavdelingen på Ullevål sykehus.	Jørgen Dahlberg

9. Verv, andre oppgaver og øvrig aktivitet

Navn	Verv
Anne Kari Tolo Heggstad	<ul style="list-style-type: none"> Medlem av klinisk etikk komite i Sykehjemsetaten i Oslo kommune. Ph.d.-hovedveileder for Cecilie Hertzberg
Berit Hofset Larsen	<ul style="list-style-type: none"> Nestleder i klinisk etikk-komité for Riks-Radiumhospitalet, OUS Medlem i Sentral klinisk etikk-komité OUS
Carl Tollef Solberg	<ul style="list-style-type: none"> Medlem i klinisk etikk-komité, Drammen Sykehus Medlem i Etisk råd, Drammen kommune Ph.d.-hovedveileder for Sindre Horn og Preben S�rheim Ph.d.-biveileder for Borgar Jølstad og Sofie Lekve Mentor for Bjørn Hols dr. philos
Heidi Karlsen	<ul style="list-style-type: none"> Leder av KEK Halden kommune Utarbeidet jubileumshefte for KEK Halden kommune
Jørgen Dahlberg	<ul style="list-style-type: none"> Medlem av KEK for Riks-Radiumhospitalet, OUS
Lillian Lillemoen	<ul style="list-style-type: none"> Medlem i KEK Halden kommune
Morten Magelssen	<ul style="list-style-type: none"> Medlem i Bioteknologirådet Medlem i likestillings- og diskrimineringsutvalget (Kulturdepartementet) Medlem i KEK Lovisenberg Ph.d.-hovedveileder for Heidi Karlsen, Berit Hofset Larsen og Demelash Bezabih Ewnetu Ph.d.-biveileder for Cecilie Hertzberg
Reidar Pedersen	<ul style="list-style-type: none"> Medlem av KEK Vestre Viken, Klinikk psykisk helse og rus Ph.d.-hovedveileder for Jørgen Dahlberg, Jacob Jorem, Kristiane Myckland Hansson, Lars Hestmark, Siri Færden Westbye, Knut �rnes Brodahl Ph.d.-biveileder for Irene Norheim og Beth Helen Tomren Løken
Reidun Førde	<ul style="list-style-type: none"> Leder av Refleksjonspanelet til UKOM Leder av idrettsmedisinsk etikk-utvalg i Norges Idrettsforbund Nestleder, KEK OUS Medlem av KEK Riks-Radiumhospitalet Medlem av styret i Norsk pasientforening Medlem av referansepanel for Helseatlas / Kroniske sykdommer Ph.d.-hovedveileder for Berit Hofset Larsen og Annette Robertsen Ph.d.-biveileder for Jacob Jorem og Jørgen Dahlberg

10. Vedlegg

Vedlegg 1. Nasjonal nettverksdag for etikkveiledere

Tirsdag 1. juni 2021, Senter for medisinsk etikk (SME), UIO

9.00 – 09.10 Velkommen & dagsorden – Heidi Karlsen

9.10 – 10.00 Siden sist

- fra SME – Bert Molewijk, Berit Hofset Larsen og Heidi Karlsen
- evt fra KS
- fra kursdeltakere

10.00 - 10.15 Pause

10.15 – 10.45 Etikk og ledelse v/ Lill Tone Grahl-Jacobsen, Kvalitetsrådgiver
Helse -og omsorg, Kongsberg Kommune

10.45 – 11.15 Hvordan kan ERG og KEK ses i sammenheng? - Finn Arild Andersen,
avdelingsrådgiver SØ, Avdeling for rus- og avhengighetsbehandling

11.15 – 12.00 Lunsj

12.00 – 12.30 Pasienter og pårørendes deltakelse i etikkrefleksjonsgrupper v/ Bert Molewijk

12.30 – 12.45 Pause

12.45 – 14.00 Gruppearbeid, drøfting av en sak (samme sak, ulike modeller?)

14.00 – 14.15 Pause

14.15 – 15.00 Erfaringsdeling etter gruppeaktivitet

15.00 – 15.15 Evaluering, behov neste år? Avslutning

Vedlegg 2. Erfaringsseminar for etikkråd og kliniske etikk-komiteer i kommunene

Sted: Zoom, 25. mars.

Arrangør: Senter for medisinsk etikk (SME), Universitetet i Oslo

Kursansvarlige: Anne Kari Tolo Heggstad og Heidi Karlsen

Kl. 09.00-09.45 Velkommen og presentasjonsrunde. Behov og ønsker. Hvordan har det siste året vært?

Kl. 09.45-10.00 Pause

Kl. 10.00-11.30 Erfaringsdeling fra kommuner:

KEK Kongsberg v/ Karin Aaker

KEK Hamar v/ Stine Spangen og Lisbeth Johansen

Kl. 11.30-12.15 Lunsj

Kl. 12.15-13.00 Hvordan opplever sakseiere å henvende seg til etikk-komiteen? Erfaringer fra et forskningsprosjekt v/Heidi Karlsen

Kl. 13.00-13.15 Pause

Kl. 13.15-14.00 Etske utfordringer under Covid-19 – hva har vi lært? v/Anne Kari Tolo Heggstad

Kl. 14.00-14.15 Pause

Kl. 14.15-15.15 Erfaringsdeling og oppsummering av seminaret

Takk for i dag!

Vedlegg 3. Kurs i skriving av drøftingsnotater

Sted: Zoom. 30. april og 7. mai 2021

Arrangør: Senter for medisinsk etikk (SME), Universitetet i Oslo

Kursansvarlige: Morten Magelssen og Berit Hofset Larsen

Administrativt ansvarlig: Helene Nortvedt

Program

1. samling, fredag 30. april kl. 1300-1530:

- Case-drøfting i plenum med SME-modell-skjema
- Gjennomgang av et eksempelreferat (drøftingsnotat) utsendt på forhånd. Diskusjon om sterke og svakere sider ved referatet
- Kort innledning om egenskaper ved et godt drøftingsnotat

Mellom 1. og 2. samling kan deltagere som ønsker det, skrive et drøftingsnotat basert på case-drøftingen og det utfylte SME-modell-skjemaet.

2. samling, fredag 7. mai kl. 1300-1530:

- Gjennomgang og vurdering av drøftingsnotat skrevet ut fra casedrøftingen i 1. samling og utsendt i forkant av 2. samling
- Hvordan bruke de fire helseetiske prinsipper under drøftingen og i skriving av drøftingsnotat, inkl. i å begrunne en konklusjon
- Spørsmål, svar og erfaringsdeling om å jobbe med drøftingsnotat i klinisk etikk-komité

Vedlegg 4. Innføringskurs: Praktisk etikk i helsetjenesten

Sted: Scandic Oslo Airport på Gardermoen

Målgruppe: Medlemmer av kliniske etikkomiteer/etikkråd i spesialisthelsetjenesten og kommunale helse- og omsorgstjenester, etikkveiledere, personer med ansvar for etikkarbeid i helsetjenesten.

Kursleder: Morten Magelssen

Kontaktpersoner og administrativt ansvar: Helene Nortvedt og Linn Benita Brøderud

Mandag 18. oktober

09.30-10.00 Registrering

10.00-11.10: Velkommen. Hva er etikk, og hvorfor er etikk viktig? Drøfting av etiske problemer med SME-modellen. *Morten Magelssen, førsteamanuensis*

11.10-11.25: Pause

11.25-12.10: Fire prinsipper i helseetikken. Drøfting av case i plenum. *Berit Hofset Larsen, forsker*

12.10-12.20: Pause

12.20-13.00: Hvordan jobbe med etikk i praksis? Kliniske etikk-komiteer og etikk-refleksjonsgrupper. *Hofset Larsen & Magelssen*

13.00-14.00: Lunsj

14.00-15.30: Gruppearbeid med drøfting av case. Plenumsoppsummering

15.30-15.45: Pause

15.45-17.00: Begrensning av livsforlengende behandling og etikk ved livets slutt (inkl. pause). *Magelssen & Hofset Larsen*

19.00: Middag

Tirsdag 19. oktober

09.00-10.00: Hvordan lykkes med etikkarbeidet – på sykehus og i kommune, i etikkomité og refleksjonsgruppe? *Magelssen & Hofset Larsen*

10.00-10.15: Pause

- 10.15-11.30: Gruppearbeid: Å lede og dokumentere etikkdrøftinger
- 11.30-12.30: Lunsj
- 12.30-13.30: Viktig juss for helsepersonell. *Jacob Jorem, psykiater og jurist*
- 13.30-13.45: Pause
- 13.45-14.25: Informert samtykke, samtykkekompetanse og tvang. *Jorem*
- 14.25-14.35: Pause
- 14.35-15.15: Informert samtykke, samtykkekompetanse og tvang forts.
- 15.15-15.30: Hvordan styrke etikkarbeidet på mitt arbeidssted? Oppsummering og avslutning av kurset. *Magelssen & Hofset Larsen*

Mandag 22. november

09.00-09.30 Registrering

09.30-09.45 **Velkommen**

Tema 1: Perspektiv på utviklinga av KEK-arbeidet gjennom 25 år – én pionér og én helseleder

09.45-10.45 Reidun Førde, KEK-pionér, Senter for medisinsk etikk (SME)
Stener Kvinnsland, helseleder og reformert KEK-skeptiker

10.45-11.00 **Pause**

Tema 2: Workshop – Kvalitet i KEK-arbeidet

11.00-13.00 **Kvalitet i etikkarbeidet – erfaringer fra Nederland**
Albert Christian Molewijk, SME og Universitetet i Amsterdam
Gruppearbeid

- Hva kjennetegner god kvalitet i KEK-arbeidet?
- Hvordan styrke kvalitet i KEK-arbeidet?

Plenumsdiskusjon

13.00-14.00 **Lunsj**

Tema 3: Funksjonshemmedes møte med helsetjenesten - fra bruker til borger?

14.00-15.30 **CRPD – hva er det og hva betyr det for spesialisthelsetjenesten?**
Guri Hestflått Gabrielsen, Likestillings- og diskrimineringsombudet
Fra pasient til menneske - brukeres erfaringer i møte med helsetjenesten
Henriette Nielsen, tillitsvalgt Norges Handikapforbund
Plenumsdiskusjon

15.30-15.45 **Pause**

Tema 4: Helsepersonell på strekk

15.45-17.00 **Åpenhetens pris: Når mediene blir med inn på sykehus og i terapirom**
Kjersti Thorbjørnsrud, Institutt for samfunnsforskning og Kjersti Blehr Lånkan,
Institutt for journalistikk og mediefag /Fakultet for helsevitenskap, OsloMet
Hvor går grensen for helsepersonells forpliktelser - under en pandemi og ellers?
Carl Tollef Solberg, SME

19.00 **Middag**

Tirsdag 23. november

Tema 5: Presentasjon av arbeid i KEKene

08.30-10.00 **De vanskelige sakene - hva gjør de med oss?**

Ingrid Miljeteig, KEK Helse Bergen

Dilemmaets etikk. Etikkers språk i møte med prioriteringens matematikk og tiltakenes logistikk. Eirik Os, KEK Lovisenberg Diakonale Sykehus

Pasienters medbestemmelse – hvor går grensen?

Oona Dunlop og Hanne Eeg-Henriksen, KEK OUS

10.00-10.15 **Pause og last call for utsjekk**

10.15-11.45 Presentasjon av arbeid i KEKene fortsetter

Bør MS-pasientens ønske om å avstå fra behandling respekteres, også ved ø-hjelp?

Hod Stern, KEK Gjøvik

Er det rett å late vere å journalføre opplysning om genetisk opphav for barn?

Helge Sårheim, KEK Helse Førde

Kompetanseheving i etikk for LIS (leger i turnus og spesialisering)

Oscar Braadlie, Kari Robertsen, Elin Håkonsen Martinsen og Reidar Pedersen, KEK Vestre Viken, klinikk psykisk hele og rus

11.45-12.00 **Pause**

Tema 6: Ta med hjem

12.00-13.00 **Vaksine uten samtykke – til folkets, eller pasientens beste?**

Jacob Jorem, SME

SME-nytt: Informasjon fra Senter for medisinsk etikk

13.00-14.00 **Lunsj**

Vedlegg 6. Teorier og metoder i helseetikken

Mandag 18. januar 2021

Tema I: Etske grunnbegreper og personorienterte etiske teorier

- 09:00-09:15 Velkommen og orientering om kurset. v/Per Nortvedt
- 09:15-09:45 F: Noen grunnbegreper i etikken. v/Per Nortvedt.
- 09:45-10:00 Pause
- 10:00-10:45 F: Introduksjon til dydsetikk og omsorgsetikk/feministisk etikk. v/Per Nortvedt
- 10:45-11:00 Pause
- 11:00-11:45 F: Nærhetsetikk og empati. v/ Per Nortvedt
- 11:45-12:30 Lunsjpause.
- 12:30-13:15 S: Moralsk persepsjon og fortolkning i helsetjenesten: Hva styrer oppmerksomhet og fortolkning i utdanning og klinikk? v/ Reidar Pedersen og Per Nortvedt
- 13:15-13:30 Pause
- 13:30-14:15 S: Faglig forsvarlighet og omsorgsfull behandling – Hva ser vi og hva overser vi? Arbeidspress og underkapasitet. v/ Reidar Pedersen og Per Nortvedt.
- 14:15-14:30 Pause
- 14:30-15:15 F: Når empatien svikter. v/ Per Nortvedt

Tirsdag 19. januar

Tema II: Profesjonsetikk

- 09:00-09:45 F: Hva er profesjonsetikk? v/ Bjørn Hofmann og Henrik Vogt
- 09:45-10:00 Pause
- 10:00-10:45 F/S: Hvordan sette grenser for helsetjenestens virksomhet? v/ Bjørn Hofmann og Henrik Vogt
- 10:45-11:00 Pause
- 11:00-11:45 F/S: Sykdomsbegrepets etikk – terapi/forbedring som grense? v/ Bjørn Hofmann og Henrik Vogt
- 11:45-12:30 Lunsj

Tema III: Argumentasjonsanalyse

12:30-14:00 S: Introduksjon til argumentasjonsanalyse, med eksempler fra bioteknologiens etikk v/ Bjørn Hofmann og Morten Magelssen.

14:00-14:15 Pause

14:15-15:00 F: Hvordan argumentere i bioetikken? v/ Bjørn Hofmann

Onsdag 20. januar

Tema IV: Pliktetikk, politisk liberalisme og kommunitarisme

09:00-09:45 F: Introduksjon til pliktetikk. v/Jan Helge Solbakk

09:45-10:00 Pause

10:00-11:15 S: Selvbestemmelsens grenser: Introduksjon til politisk liberalisme og kommunitarisme. v/Morten Magelssen og Jan Helge Solbakk

11:15-12:00 Lunsj

12:00-12:45 F: Intensjon og dobbeffekt: Filosofiske kontroverser i dødshjelpsdebatten. v/Morten Magelssen

12:45-13:00 Pause

13:00-14:45 S: Bør dødshjelp legaliseres i Norge? Fem spor i dødshjelpsdebatten. v/Morten Magelssen og Andreas Wahl Blomkvist (inkl. pause)

14:45-15:00 Informasjon om eksamen.

Mandag 25. januar

Tema V: Diskursetikk og kasuistisk etikk

09:00-10:45 F: Etske teorier som redskap for gode beslutninger. Introduksjon til diskursetikk og kasuistikk. v/Reidar Pedersen (inkl. pause)

10:45-11:00 Pause

Tema VI: Prioritering i helsetjenesten, konsekvensetikk og fireprinsippetikk

11:00-11:45 F: Konsekvensetikk og rettferdighetsteori. v/ Carl Tollef Solberg

11:45-12:30 Lunsj

12:30-15:00 S: Prioriteringsetikk – overordnede debatter og føringer. Nasjonale prinsipper og retningslinjer for prioritering. v/ Carl Tollef Solberg og Siv Cathrine Høymork (inkl. pauser)

Tirsdag 26. januar

09:00-10:45 F/S: Fireprinsippetikk. v/ Søren Holm (inkl. pause)

10:45-11:00 Pause

11:00-12:00 S: Nærhetsetikk og prioriteringsansvar. v/ Per Nortvedt, Søren Holm og Siv Cathrine Høymork

12:00-12:15 Avslutning og evaluering

Vedlegg 7. Etske utfordringer i møte med pasienter og pårørende

Dag 1 – **tirsdag 30. november**

- 09.00-09.25: Drøfting av etiske problemer med SME-modellen (v/**Morten Magelssen**)
Dette er en frivillig introduksjonsforelesning for dem som ikke kjenner SME-modellen fra før.
- 09.30-10.15: Velkommen, introduksjon til kurset. Etikk i helsetjenesten – og hvorfor det er viktig (v/**Magelssen**)
- 10.30-11.15: Fire prinsipper i helseetikken. Drøfting av case i plenum (v/**Magelssen**)
- 11.30-12.00: Hvordan sette ord på etiske problemer og verdikonflikter? Øvelser med studentenes «medbrakte» etiske problemer (v/**Magelssen**)
- 12.00-12.30: Lunsjpause
- 12.30-14.15: Møter mellom ulike kulturer i helsetjenesten (inkl. pause) (v/**Reidun Førde**)
- 14.30-15.30: Gruppearbeid og oppsummering i plenum (v/**Magelssen**)

Dag 2 – **onsdag 1. desember:**

- 09.00-10.45: Etske problemer ved pasientinformasjon og taushetsplikt (inkl. pause) (v/**Berit Hofset Larsen**)
- 11.00-11.45: Gruppearbeid
- 11.45-12.30: Lunsjpause
- 12.30-13.00: Oppsummering av gruppearbeidet i plenum (v/**Hofset Larsen og Magelssen**)
- 13.15-14.30: Drøfting av studentenes «medbrakte» etiske problemer i grupper og i plenum (v/**Hofset Larsen og Magelssen**)
- 14.45-15.15: Praktisk etikkarbeid i helsetjenesten: Kliniske etikk-komiteer og etikkrefleksjonsgrupper (v/**Magelssen**)

Dette er en frivillig introduksjonsforelesning for dem som ikke er kjent med praktisk etikkarbeid i helsetjenesten fra før.

Dag 3 – torsdag 2. desember: Pasientautonomi, beslutningskompetanse og tvang

09.00-09.30: Hva gjør klinisk etikk til et fag? Om empirisk etikk (v/**Reidar Pedersen**)

09.30-10.00: Autonomi og samtykke: Etikken (v/**Pedersen**)

10.15-11.00: Autonomi og samtykke: Helselovgivningen (v/**Jørgen Dahlberg**)

11.15-12.00: Hva er beslutningskompetanse og hvordan vurdere det? Inkl. øvelser (v/**Dahlberg**)

12.00-12.45: Lunsjpause

12.45-13.30: Beslutningskompetanse forts. (v/**Dahlberg**)

13.45-14.30: Gruppearbeid: Etiske utfordringer ved bruk av tvang

14.45-15.45: Tvang i helsejussen (v/**Dahlberg**)

Dag 4 – mandag 6. desember: Pårørendesamarbeid og forhåndssamtaler

09.00-09.45: Pårørende – definisjoner, roller, juss og etikk (v/**Kristiane Myckland Hansson**)

10.00-10.45: Hvordan jobbe systematisk med pårørendesamarbeid? Eksempel fra psykisk helsevern (v/**Myckland Hansson**)

11.00-12.15: Gruppearbeid og oppsummering i plenum (v/**Myckland Hansson og Magelssen**)

12.15-13.00: Lunsjpause

13.00-14.45: Forhåndssamtaler – hva, hvorfor og hvordan? Inkl. praktiske øvelser (inkl. pause) (v/**Trygve Johannes L. Sævareid**)

Dag 5 – tirsdag 7. desember: Etikk ved livets slutt og etikk ved helsehjelp til barn

09.00-10.45: Etske problemer ved livets slutt. Gjennomgang av sentrale begreper og drøfting av etske problemer i plenum (inkl. pause) (v/**Magelssen**)

11.00-11.30: Gruppearbeid med drøfting av et etisk dilemma

11.30-12.00: Oppsummering av gruppearbeidet. Beslutningsprosesser i avgjørelser om livsforlengende behandling (v/**Magelssen**)

12.00-12.30: Lunsj

12.30-14.15: Barnets beste og behandlingsbeslutninger i nyfødtdedisinen (inkl. pause) (v/**Thor Willy Ruud Hansen**)

14.30-15.15: Etske problemer ved helsehjelp til større barn (v/**Ruud Hansen**)

Vedlegg 8. Veiledning av etikkrefleksjon i helsetjenesten

Timeplan, Veiledning av etikkrefleksjon i helsetjenesten, EVU-kurs/SME4310

Emneleder: Heidi Karlsen

F=forelesning; S=seminar; VØ=veiledet øvelse med Bert Molewijk, Berit Hofset Larsen, Lillian Lillemoen, Anne Kari Tolo Heggstad & Heidi Karlsen)

15.3.2021

09:00 - 10:00 Velkommen, informasjon om kurset og presentasjon - Heidi Karlsen, Bert Molewijk, Berit Hofset Larsen & Anders Tvedt

10:00 - 10:15 Pause

10:15 - 10:45 Hva er en god sak og et godt spørsmål for etikk refleksjon (F) – Bert Molewijk

10:45 - 11:15 Gruppeøvelse: Å formulere et etisk spørsmål og verdier

11:15 - 12:00 Lunsj

12:00 - 13:00 Erfaringsdeling etter gruppeøvelse, og introduksjonsforelesning om systematisk etikkarbeid, arenaer for etisk refleksjon og presentasjon av SME – modellen (F) – Heidi Karlsen og Berit Hofset Larsen

13:00 - 13:15 Pause

13:15 - 14:15 Fasilitering av etikkrefleksjon (Vi starter med en introduksjon til gruppeøvelser) (VØ)

14:15 - 14:30 Erfaringsdeling etter refleksjonsøvelser (S)

14:30 - 14:45 Pause

14:45 - 15:15 Eksamensinformasjon for masteremne studenter – Heidi Karlsen

Forhåndsinnspilte forelesninger: (Bør ses på før dag 2)

- ✓ Introduksjonsforelesning om etikk (verdier, prinsipper, normer) - (F) – Bert Molewijk
- ✓ Verdier og normer (F) – Bert Molewijk

16.3.2021

09:00 - 09:20 Erfaringer fra dag 1 og de forhånds innspilte videoene – Bert Molewijk & Heidi Karlsen

09:20 - 09:45 Øvelse om verdier og normer i plenum - Bert Molewijk

09:45 - 10:00 Pause

10:00 - 11:30 Fasilitering av etikkrefleksjon ved hjelp av SME-modellen (VØ)

11:30 - 12:15 Lunsj

12:15 - 13:30 Fasilitering av etikkrefleksjon ved hjelp av SME-modellen (VØ)

13:30 - 13:45 Pause

13:45 - 14:15 Erfaringsdeling etter refleksjonsøvelser (S) Heidi

Forhåndsinnspilte forelesninger:

- ✓ ERG og KEK-drøftingers betydning for praksis (F) – Bert Molewijk (ERG) og Berit Hofset Larsen og Heidi Karlsen (KEK)
- ✓ Hvordan bruke tiden godt og hvordan avslutte ERG på en god måte? (F) Berit Hofset Larsen
- ✓ Veilederrollen – en etisk utfordring? (F) – Bert Molewijk
- ✓ Link til etikkrefleksjonsfilm (bør ses på før 2. samling)

12.4.2021

09:00 - 09:45 Erfaringer med etikkrefleksjonsgrupper og gjennomgang av arbeidskrav (S)

09:45 - 10:00 Pause

10:00 - 11:30 Fasilitering ved hjelp av SME-modellen (VØ)

11:30 - 12:15 Lunsj

12:15 - 13:15 Fasilitering av etikkrefleksjon ved hjelp av SME-modellen (VØ)

13:15 - 13:30 Pause

13:30 - 14:30 Helselovgivning – hvordan kan jussen bidra i etisk refleksjon (F) – Jørgen Dahlberg

14:15 - 14:30 Pause

14:30 - 15:00 Erfaringsdeling etter etikkrefleksjoner (S)

Forhåndsinnspilte forelesninger:

- ✓ Å skrive drøftingsreferat (F) – Morten Magelssen (inkludert drøftinger i ERG)

13.4.2021

09:00 - 10:00 Fag, etikk og jus (F) – Reidar Pedersen

10:00 - 10:15 Pause

10:15 - 11:30 Fasilitering ved hjelp av SME-modellen (VØ)

11:30 - 12:15 Lunsj

12:15 - 13:30 Fasilitering ved hjelp av SME-modellen (VØ)

13:30 - 14:00 Erfaringsdeling etter refleksjonsøvelser (S)

Forhåndsinnspilte forelesninger:

- ✓ Hva fremmer og hemmer systematisk etikkarbeid? (F) – Heidi Karlsen
- ✓ Verdier og følelser (F) - Bert Molewijk

31.5.2021

09:00 - 10:00 Erfaringer fra etikk refleksjonsgrupper og gjennomgang av arbeidskrav (S)

10:00 - 10:15 Pause

10:15 - 11:30 Fasilitering av etikkrefleksjon ved hjelp av SME-modellen (VØ)

11:30 - 12:15 Lunsj

12:15 - 13:15 Hvordan kan etikkrefleksjon bidra som utgangspunkt for kvalitetsarbeid? (S)

13:15 - 13:30 Pause

13:30 - 13:45 Felles sluttevaluering

13:45 - 14:15 Eksamensveiledning